

Com a conclusió, cal destacar que Manresa ja era una ciutat plenament industrial, amb predomini del tèxtil cotoner, però en ple procés de transformació cap a una nova estructura industrial, amb l'aparició de la gran empresa (Bertrand Serra) i amb una diversificació encapçalada pel metall, l'electricitat i altres sectors de la segona revolució tecnològica com la química industrial. A més, algunes institucions d'aquesta època li facilitaràn el camí per afrontar els reptes que li plantejarà l'entorn econòmic fins a la Guerra Civil espanyola: el creixement que suposarà la neutralitat espanyola en la Primera Guerra Mundial i la introducció d'altres sectors que arriben poc després amb l'aparició de la construcció de maquinària, amb La Metalúrgica Tèxtil i la Maquinària Industrial SA, noves tèxtils com Perramon y Badía, la construcció de la fàbrica nova i l'obertura de Neumáticos Nacional el 1917.

LA CIUTAT. L'URBANISME

JOSEP OLIVERAS SAMITIER
Universitat Rovira i Virgili

El municipi de Manresa, de 41,2 km², estava format clarament per quatre unitats bàsiques de paisatge: el bosc, amb notables alzinars i pinedes de pi blanc, a més dels boscos de ribera que seguien el Llobregat, el Cardener i les rieres que hi aflueïen; el secà, que dominava totalment al territori situat a la dreta del Cardener i a les costes que s'enlairaven en direcció al Llobregat, dedicat primordialment a la vinya, l'olivera i el cereal; l'horta, entre els ramals principals de la séquia i la ciutat, en la qual es feien hortalisses de tota mena, fruita i blat de moro, i finalment, el conjunt compacte urbanitzat amb una important franja perifèrica en la qual el regadiu es barrejava amb noves cases i algunes fàbriques. Dins el conjunt del paisatge urbanitzat destacaven els edificis de les fàbriques, amb les seves característiques finestres i les xemeneies íntimament lligades a les màquines de vapor i a l'ús del carbó.

La ciutat compacta ocupava, a l'època de les Bases de Manresa, unes cent vint hectàrees, que podien augmentar en unes trenta més sumant-hi els diferents disseminats que anaven ocupant la franja perifèrica. A partir de la Tercera Guerra Carlista, s'inicià l'expansió fora del recinte emmurallat i en el penúltim decenni de la centúria la construcció s'intensifica en relació amb el fort increment poblacional motivat per la immigració.

Dins el nucli antic, el que havia estat rodejat de muralles, de les quals ja només quedaven alguns fragments, hi vivia la part més nombrosa de la població. El centre de la ciutat continuava sent la plaça Major, entre el puig Cardener, on s'aixecava la Seu, i el puig Mercadal, on hi havia hagut el convent dels carmelites

i el 1892 hi havia la caserna del batalló d'infanteria. Els carrers principals voltaven el puig Mercadal, i eren el de Sobrerroca, el de Sant Miquel que finia a la Plana de l'Om, lloc on es trobava amb el Born que anava a parar a l'antic convent dels dominics, ja convertit en el teatre Conservatori, a excepció de l'església. Els comerços més importants i els habitatges de les persones que gaudien de més renda se solien trobar en aquest itinerari, o en algun dels carrers més propers, com el d'Urgell que sortia del Born.

Després de la darrera carlinada, i molt notablement en els anys vuitanta, la ciutat començarà a expansionar-se cap al regadiu, seguint les noves carreteres de Vic i de Cardona, que quedaven enllaçades per l'avinguda de la Muralla del Carme. Una altra via d'expansió va ser l'antic camí de Cardona, avui carrer de Guimerà. Al llarg d'aquestes carreteres sorgiren diferents iniciatives de carrers perpendiculars que possibilitessin convertir les hortes en parcel·les urbanes. Un dels carrers més llargs i de connexió entre diferents vies va ser el del Bruc, iniciat el 1875 en el primer tram en direcció al passeig del Riu i a l'esquerra de la carretera de Cardona, però que als anys vuitanta es continuaria per la banda dreta, per enlairar-se cap a la falda del Pujolet, salvar la via del tren de Berga i anar a trobar el camí de Cardona. Del carrer del Bruc sorgiren noves travessies, entre les quals la prolongació del carrer del Cós, que seguia l'antic camí que menava cap a l'Urgell.

El relleu manresà no facilitava gens el traçat dels nous carrers en una trama ortogonal, ja que, si no s'havien de tallar terrasses fluvials, hi havia els obstacles que presentaven els turons testimoni, que en aquesta època eren el de Puigterrà i les vessants meridionals del Puigberenguer, amb tota una sèrie de tossals. Entre aquests, s'inicià sense la deguda autorització la urbanització del tossal d'en Pau Sabater, on hi havia una teuleria i es donà lloc al naixement del barri del Poble Nou. Pel que fa al primer turó, els nous carrers l'hagueren de circumval·lar, cosa que es va fer per mitjà de les cases que es construïren a la pujada del Castell i als primers trams del carrer que es diria de Circumval·lació.

També sorgiren noves cases i incipients carrers en llocs més allunyats del nucli antic, especialment en espais propers a ramals de la séquia on s'aixecaren fàbriques. És el cas del naixement de barris com els del Pujolet, del Guix, dels Dolors i dels Tovots. En un altre cas, va ser la construcció dels nous convents dels caputxins i de les saleses, prop de l'Era de l'Huguet, que donà lloc a la formació del mateix carrer dels Caputxins i dels de Sant Llorenç de Brindisi, Sant Benet i Sant Maurici, iniciant-se aquest darrer en la confluència dels dos de Santa Clara, sent el de la Nova també d'aquesta època.

La construcció dels dipòsits de màquines del ferrocarril de Berga, prop del camí de Santpedor, obligà a la

urbanització del primer tram fins a arribar a l'altura dels dipòsits vells de l'aigua. Altres espais que es veïren envaïts per la construcció de cases van ser el sector del carrer de l'Hospital i l'espai fins a la carretera de Vic, sent el carrer de Bilbao un dels més representatius. Aquesta urbanització no era pas contínua, sinó que entre casa i casa encara quedaven hortes que amb el temps també serien edificades.

Dins la ciutat antiga hi hagué aixecaments de pisos i reconversions de golfes en nous habitatges atesa la demanda de pisos de lloguer. Aquest increment de l'altura de les cases va ser particularment notable en alguns barris pagesos, d'una manera especial en el de les Escodines, en què els propietaris cercaren l'obtenció de rendes de lloguer i els pisos alts van ser ocupats per les famílies obreres de les fàbriques properes. També dins el nucli antic hi hagué algunes reformes urbanes com a resultat de l'expropiació i l'enderrocament de cases, com en els casos de la plaça de Nostra Senyora de Montserrat, per interès del fabricant Borràs i Balcells, o el de la placeta del Carme per aconseguir més llum i aire per al carrer Cap del Rec. La plaça Cots, amb la reixa que tanca Casa Caritat, també va ser una novetat d'aquests anys, encara que la urbanització estrella va ser la del passeig.

La urbanització del passeig de Pere III, per on discorria el torrent de Predicadors, va ser una iniciativa del propietari dels terrenys, el senyor Ildefons de Casanovas, que començà l'any 1878, però que s'anà perllongant per no haver-hi ple acord entre el propietari i els interessos de l'Ajuntament, en el qual hi havia membres que també tenien propietats en el mateix paratge o molt propers. Finalment, el 1882 hi hagué acord definitiu i l'any 1891 se'n va poder inaugurar el primer tram després d'haver-hi noves dificultats en el tema de les rasants o inclinació de la via, i en relació amb l'enllaç amb el carrer de Jaume I, que es va resoldre a favor d'un dels propietaris, l'alcalde de Manresa.

Tots els anteriors projectes i realitzacions d'ampliació de la part edificada del municipi es van fer sense cap pla d'eixample, cosa que no s'aconseguí fins a l'any 1933. Les urbanitzacions seguien, més o menys, el que ja hi havia dibuixat al plànol d'alineacions de l'any 1847, amb alguns afegits posteriors, o bé per mitjà d'alineacions de l'espai a urbanitzar i les possibles connexions amb l'existent. Es marcaven en un plànol la direcció i el sentit del carrer o carrers, la inclinació (per afavorir els desguassos) i l'amplada; així com la superfície de les noves parcel·les. Entre el polítics de torn, els propietaris i l'arquitecte municipal s'havia d'arribar a l'acord. Els intents de fer un pla d'eixample sovintejaren, però quan ja estava a punt de ser-ne aprovada la confecció, unes noves eleccions i un nou alcalde paralyzaven el projecte, amb la qual cosa se seguia un urbanisme de conveniències que afavoria clarament la propietat dels predis.

L'altre element bàsic de l'estructura urbana de la ciutat era l'espai dels obradors de cinteria i petites fàbriques, i l'espai de les grans fàbriques de filats i teixits. Els obradors manuals de teixir cintes o peces de cotó es trobaven generalment sota teulada, a la tercera o quarta planta, i amb uns grans finestrals per poder aprofitar molt millor la claror i llum del sol. Les fabriquetes, com els tallers del metall i les fusteries, es trobaven al costat de ramals de la séquia per poder aprofitar petits salts d'aigua per produir energia, i algunes de situades a dins i a fora del nucli antic també tenien vapors, però aviat utilitzarien la força elèctrica. Finalment, les grans fàbriques estaven situades en dos eixos molt clars: l'un era el del riu Cardener, a banda i banda del qual sorgiren fàbriques tèxtils i farineres; l'altre era el del torrent de Sant Ignasi, que bàsicament recollia escorrials de la séquia, però que serví per a la instal·lació d'algunes de les primeres fàbriques i també dels grans tintos. Al torrent de Predicadors, molt menys important, sorgí igualment alguna fàbrica. Totes tenien màquines de vapor; en unes fàbriques el vapor actuava d'auxiliar de l'energia hidràulica i en la majoria era al revés. Les fàbriques tenien estructura vertical perquè el terreny accidentat de la ciutat no permetia les implantacions de grans plantes horitzontals com passava a les properes Sabadell i Terrassa.

Cases grises d'habitatges, fàbriques amb grans finestrals, altes xemeneies que llançaven fums i volves, carrers estrets i amb giragonses, cases de pagesos i artesans, obradors a les golfes, esglésies i convents, establiments comercials, recs i canals per on discorria l'aigua, un riu i uns torrents aprofitats per les indústries, i sobretot molt regadiu, molta horta que verdejava el nucli grisenc. Aquest era el paisatge de la Manresa del 1892.

LA POLÍTICA A MANRESA EN TEMPS DE LES BASES DE MANRESA

GEMMA RUBÍ I CASALS
Universitat Autònoma de Barcelona

En l'esfera local manresana, els anys noranta van ser decisius i determinants perquè van representar un punt d'inflexió cap al tipus de política que no es volia continuar desenvolupant i que recolzava en el caciquisme governamental protagonitzat pels conservadors de Cánovas del Castillo i pels liberals de Sagasta, un dels elements institucionals del règim de la Restauració borbònica (1875-1931). Són els anys en què més protagonisme aconseguiren les oposicions als partits dinàstics, republicans i carlins, però també els anys en què la política caciquista assolí l'època més àlgida. En el rerefons, la qüestió social condicionava la vida política local. Els milers d'obres i obreres que van quedar